

JAN - EDANAK

Amaika aldiz entzun eta irakurri degu, jan-edanerako zaletasun eragabea degula euskaldunok. Alegia, geienok, tripazai ta Txanton Piperri batzuk baizkik ez gerala.

Iñolaz ere, aoherokeriak dira esamesa auek. Baña, sua dagon lekutik irteten bait-da kea, ta gerta liteke, apika, gure salo-edale-ospe gaizto onek irozgarrien batzuk izatea.

Salo ta edale ez baña, "gourmets"-edo gerala, ordea, bein baño geiagotan esan oi da, ta, tira, izen au, aukeran, eta gure jan-edanerako joera adierazteko, egokiagoa derizkiogu. Egokiagoa ta dotoreagoa.

Dana dala, ezin esan, euskaldun geienok, gutxi-asko, mai zabalerako gurarik ez degunik, eta alaz guziaz ere, arritzekoa da baña, gastronomiari buruz euskeraz oraintsu arte iñork ia ezertxo ere ez idatzi...

Arlo ontan ere egiazkoa izan, nonbait, esaera zar-ezagunak euskaldunongetik diona: egintzetan luzeak, esanetan motzak.

Bat edo batek esango du egian bere baitan: Obe, gastronomiari buruz egindako literaturak, ezpaitu aintzakotzat ere artzea merezi.

Oker dago onela ausnartzen dana. Beste izkuntzetan beñepein, antolatu baidira gai onezaz lan ugari, ta entzute aundikoak gañera.

Adibidez, Jesukristo baño askozaz lenago, Mithecos'ek, Archestra-te'k eta abar grekoz eraturako lanak alde batera utzita, nork ez du aditzera-zantzu bat bederik, Erromatar Apicius ospetsuak, orain ia bi milla urte inguru, latíñez idatzitako "De Re Coquinaria"-z?

Baña, nola nai ere, frantsesez antolatuak dira noski, gai ontan egin diran lanik nagusi ta ugarienak. Egilleak? Careme, Brillat Savarin, Grimod de la Reynière, Monselet eta Dumas, ezagunenak zarreran; Gouffé, Urbain Dubois, Escoffier, Ali Bab, Croze ta abar, ondorengoan artean, eta Curnonski, Guegan, Nignon eta Pellaprat, berri, egungoetan.

Gaztelaniaz idatzitakoak ere, mordoska ornitua osatzen dute. Gañera, gaztelaniazko lan orien egille zarrak beintzat —Enrique de Villena, bere "Arte Cisoría"-rekin; Nola, Martinez Montañó, Mata,

Granado ta Altimiras, adibidez-aomen aundia beretu zuten antziñan. Azkeneko gizaldi auetan berriz, jaki-gertuera-bildumari franko izan dira: Muro, Brizuela, Bardají, Gómez, González, Domenech, Azcoaga, Marquesa de Parabere ta abar. Baita gastronomi-gaiaz idatzi duten literatura-egille trebe bat baño geiago ere: Doctor Thebussem, Castro y Serrano, Valera, Condesa de Pardo Bazán, Camba, Dionisio Pérez, Marañón bera...

Egia esan, Euskalerrri'ko idazle batzuk ikutu dute, gutxi-asko, miz-kineri-gai au: Becerro de Bengoa'k, Peña y Gofñi'k, Aranaz Castellanos'ek, Sánchez Mazas'ek, Gonzalo Bilbao'k eta abar. Baña guziak gaztelaniaz.

Argitaratu dira, batez ere gure gizaldian, batzuk euskaldunek eta besteak erdaldunek moldatuta, Euskalerrri'ko jaki-gertuera-sorta bat baño geiago ere. Baña auk, alaber, ia guziak gaztelera eta bakan bat edo beste frantsesez: "La Cocina Vasca" (Ignacio Domenech), "Platos Escogidos de la Cocina Vasca" (Marquesa de Parabere), "Mi Cocina Vasca Económica" (Mercedes Lezama), "La Cocina Navarra" (Francisco Javier Arraiza), "La Cuisine du Pays" (Sinin Palay)...

"La Cocina de la Nicolasa" (Nicolasa Pradera), "El Amparo" (Ursula, Sira y Vicenta Azcaray Eguileor), "Libro de Cocina" (Elvira Arias de Apraiz), "Geno y su Cocina" (Genoveva Ruiz Zabalza) ta abar ere ipiñi genezazke saill ontan.

Domenech'en "La Cocina Vasca"-n ezartzen dira jaki izenen euskerazko itzulpenak, eta Arraiza'ren "La Cocina Navarra"-n berriz baita nafar-sukaldeko tresna batzuen euskal-izenak; baña, gañontzean, guk beintzat, osoro euskeraz jan-edan-gaiaz eskribatutako libururik, bat bakarra ezagutzen degu. Berau, jaki-gertuera-sortatxo bat da, ta "Cocinan Ikasteko Liburua" deritza.

1889'garren urtean, Tolosa'ko Eusebio Lopez'en moldiztegian argitaratu zan, eta len aitaturako idazpurupean onela dio: "Chit bearra famili gucietan. Lendabicikoa euskeraz".

Irurogeita amar bat jaki-prestaera dakarzki. Batzuk —"Bizaico modura bacallaua" ta "Consejuco erroscachoac", esate baterako— Euskalerrri'ko janariei dagozkienak, eta gañontzekoak berriz, erbeste-koak: "Ollo fricasé", "Holandarren modura batitutako arrautzac" eta abar.

Izkeraz nolabaitekoa ta baldan-samarra izan arren, arkitzen dira beraren orrialdietan, an-emenka, euskal-itz jator eta egokiak: azpizun, gibelerrei, okore, motaiska, onarki, erraspilla, mineta, txeatu, ziatu, eralki, irabiatu, iragozi...

Gañerakoz, liburutxo ontan erabiltzen den euskalgia, Tolosa'koa da. Tolosa'koa, bai, baña kalekoa. Letxuga-kalekoa-edo. Or ingurukoa

beñepein. Adibidez, ondotxo, bizitxo, alditxo, gorritxo, labetxo, ogitxo, pastelxo, kalabatzxo ta beste onelako itz txikigarri ugariaz pintarratua bait-da.

Bukatzeko, ona emen, erakusgarritzat, dalako "Cocinan Ikasteko Liburua"-tik aukeratutako "errezeta" bat. Atea maneatzeko dakarzkien bietako bat da.

"Ondo garbitu eta ipintzen da atea cazuela batean, erdia olio eta beste erdia manteca dituela; au gucia ongui berotuta dagoenean, botatzen zaizca guibelerrayac, tipula pissca bat, peregilla eta ogui cerracho bat, eta guci au pregitua dagoenean, ateratzen da coipetatic, eta ipintzen da ayen lecuan atea aric eta gorritu dedineraño; ematen zayo ur pissca bat, eta jatera baño ordu batez lenago mastricatzen dira almericean guibelerrayac eta pregitu diran gañeracoac, eta au guzia salda pisca batean urtu, eta batutzen da atearequin, gañera zortzi edo amar aceitun on, ganibetaz pisscacho bat idiquiac, emanaz, eta orduan ipintzen da berriz iraquiten su arinchoan, maira ateratzeko garairaño an iduquiaz".

Ez da izango bear-bada "mokoru" au jatura on bat egiteko egokiena, baña, orratik, oso iguingarria ere ez dirudi beintzat..

A. A.

